

УДК 81'1:81'37:81'23

Уляна АНДРУСІВ
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТІВ «WOLNOŚĆ» ТА «SWOBODA» В НОВЕЛАХ СТАНІСЛАВА ВІНЦЕНЗА

Стаття присвячена аналізу асоціативного поля концептів WOLNOŚĆ та SWOBODA у новелах Станіслава Вінценза, що репрезентують злиття двох мовних образів світу – українського та польського. Аналіз здійснюється шляхом декомпозиції ближчого контексту ключових слів та побудови «семантичного гештальту» асоціативного поля, їх порівняльного аналізу.

Ключові слова: концепт, концептосфера, асоціативне поле, семантичний гештальт.

The article is devoted to the analysis of the associative field of concept LIBERTY and FREEDOM in the short stories of Stanislaw Vincenz, that present confluence of two linguistic images of the world - Ukrainian and Polish. An analysis is carried out by the way of dekompozition of near context of keywords and construction of «semantic gestalt» of the associative field, them comparative analysis.

Key words: concept, conceptosphere, associative field, semantic gestalt.

Artykuł poświęcono analizie pola asocjatywnego konceptów WOLNOŚĆ i SWOBODA w nowelach Stanisława Vincenza, reprezentujących połączenie dwóch językowych obrazów świata – ukraińskiego i polskiego. Analizę przeprowadzono w oparciu o dekompozycję bliższego kontekstu kluczowych słów i budowę «gestaltu semantycznego» pola asocjatywnego, ich analizę porównawczą.

Słowa kluczowe: koncept, domena konceptu, pole asocjatywne, gestalt semantyczny.

Поняття художнього концепту перебуває сьогодні на стадії становлення. Розглядаємо художній концепт передусім як одиницю індивідуальної свідомості, авторської концептосфери, що вербалізована в одному тексті творчості письменника. Л. Міллер визначає цей феномен як «складне ментальне утворення, властиве не лише індивідуальній свідомості, але й [...] психоментальній сфері певної етнокультурної спільноти» [3, 41-42]. У творчості Станіслава Вінценза спостерігаємо своєрідне злиття, діалог двох культур – польської та української, та відповідно – двох мовних образів світу. А тому осмислення ним певних значимих культурних концептів варте особливої уваги.

Як правило, концепт формується навколо певної «сильної», тобто ціннісно акцентованої точки свідомості, від якої розходяться асоціативні вектори. Структура концепту певною мірою співвідноситься з асоціативним полем, хоча не тотожна йому, оскільки містить в поняттєво-значеннєвому складнику і системно-мовну характеристику, і етимологію – еволюцію концепту в культурі чи в концептосфері письменника. На думку Н.Болотнової, асоціативно-сміслові поле тексту можна розглядати як один зі способів репрезентації авторських концептів.

Уважаємо, що авторські, як і лінгвокультурні концепти загалом, складаються з поняттєвого,

значеннєвого, образного та ціннісно-оцінного складників, із яких найбільш індивідуалізованими та вираженими є власне два останні, що дає можливість структурувати такий концепт у вигляді гештальтів. Однак для послідовного аналізу структури концептів доцільним вважаємо спочатку виявлення їхнього поняттєвого та значеннєвого складників шляхом системно-мовного аналізу, позаяк авторська мовна свідомість є відбитком певного мовного образу світу.

Отже, польська лексема **wolność** має такі значення (за словником Ст.Дубіша): 1) «niezależność, niezawisłość jednego państwa od innych państw w sprawach wewnętrznych i stosunkach zewnętrznych; niepodległość, suwerenność»; 2) «możliwość podejmowania decyzji zgodnie z własną wolą, nieskrępowane działanie, uwarunkowane ogółem czynników społecznych i etycznych (złota wolność – szlachecka); niezależność osobista, swoboda»; 3) «życie, przebywanie poza więzieniem, zamknięciem (w przeciwieństwie do aresztowania, przymusowego odosobnienia, zamknięcia); 4) «prawa obywateli wyznaczone przez dobro powszechne, interes narodowy i porządek prawny (wolności obywatelskie)» [7: 4, 491]. На першому місці перебуває все-таки значення «державна незалежність», «суверенність», про що свідчать теж синонімічні відношення лексеми wolność з такими лексемами, як niepodległość,

niezależność, niezawisłość, suwerenność, swoboda, autonomia, samostanowienie, samodzielność, samookreślenie, niepodległy byt [5, 449]. Вона є частиною сталих словосполучень wolność mórz, wolność osobista, wolność słowa, wolność sumienia, wolność wyznania, wolność zgromadzeń, wolności obywatelskie, złota wolność (szlachecka), що свідчить про її всеохопний характер. Фразеологізми dać, darować komuś wolność, obdarzyć kogoś wolnością, ograniczenie wolności, pozbawienie wolności говорять про те, що вона є даром, може бути обмеженою або ж віднятою (суб'єктом ззовні). Третє значення лексеми – «життя, перебування поза межами в'язниці» вказує на її пов'язаність з незамкнутим, відкритим простором – wyjść na wolność [6, 548].

Лексема **swoboda**, що актуалізує відповідний концепт у мовній свідомості представників польського етносу, реалізується у двох своїх основних значеннях: 1) «możliwość postępowania, zachowywania się według własnej woli, bez konieczności ulegania przymusowi lub ograniczeniom, zasadom: niezależność, wolność»; 2) «naturalna łatwość zachowywania się lub robienia czegoś; niewymuszoność» [7: 3, 1461], та творить більш розгалужений синонімічний ряд: niezależność, niezawisłość, samorządność, autonomiczność, autonomizm, autonomia, samostanowienie, samodzielność, samookreślenie, niepodległość, suwerenność, wolność, niepodległy byt, niewymuszoność, bezpretensjonalność, bezceremonialność, prostolinijność, prostota, normalność, naturalność, szczerść, otwartość, bezpośredniość, śmiałość, bezpruderyjność, rozluźnienie [5, 385]. Фразеологізми być, pozostawiać, żyć itp. na swobodzie; mieć swobodę ruchów; puścić, wypuścić itp. zwierzę, rzadziej osobę, na swobodę вказують на відсутність обмежень; натомість словосполучення wysilona swoboda показує, що swoboda може бути вимушеною, тоді як wolność – ні. [6, 453].

Для польської мовної свідомості WOLNOŚĆ – поняття дуже піднесене та патріотичне, пов'язане з національними інтересами, боротьбою за незалежність своєї держави та культури, в цьому концепті суспільний (національний) та індивідуальний елементи наче сплавлені разом, що відображає історичний досвід країни, в якій «особиста доля індивіда була тісно переплетена з долею нації» [1, 469]. З часом, оскільки «тривіальні особисті свободи» були витіснені на периферію смислової структури концепту, вони знайшли вираження в маркованому слові swoboda. Таким чином, на думку А. Вежбицької,

пара wolność/swoboda відображає «поляризацію концепту, яка відокремлює тимчасові і поверхові життєві обставини (swoboda) від фундаментальних умов буття (wolność)» [1, 470]. Так, наприклад, у польській мові лексему swoboda можна вжити у множині – swobody – на позначення привілеїв та громадянських прав, тоді як подібне вживання у множині лексеми wolność практично неможливе (існує вираз wolności obywatelskie, який, однак, є радше юридичним терміном). Лексема маркується у польській культурі як поняття певною мірою сакральне, узагальнене та пов'язане з національними ідеалами. Концепт SWOBODA, натомість, втілює захист особистих та громадянських прав суб'єкта, особистого простору та звільненості від стороннього тиску людей та обставин.

У текстах новел Станіслава Вінценза концепти WOLNOŚĆ та SWOBODA розгортаються в руслі цієї парадигми. Так, особливе місце в авторській концептосфері належить концепту SWOBODA. Асоціативне поле цього концепту можна змодельовувати у вигляді семантичного гештальту, що, на думку І.Ю. Марковиної та Е.В. Данилової, структурує зміст асоціативного поля – асоціати «семантично тяжіють до визначених характеристик, групуючись природним чином довкола деяких реакцій, які позначають певний набір мисленневих образів-концептів» [2, 119].

Асоціативне поле при цьому розглядається нами не просто як «сукупність усіх слів-реакцій на певний стимул, а як сукупність різних текстів-реакцій (або ж фрагментів таких текстів), які так чи інакше вступають у парадигматичні відношення зі словами-стимулами, будучи своєрідним перифразом (найчастіше розгорнутим) цього слова-стимулу» [4, 144].

Отже, в семантичному гештальті асоціативного поля концепту SWOBODA в концептосфері Ст. Вінценза виокремлюємо такі смислові зони:

I. Свобода – мета і призначення: «Ojczy, do czego ja? – Dla swobody». (с. 131).

II. Свобода – глибинне бажання: «Moje myśli zgaduj, abym ja był swobodny» (с. 131).

III. Свобода – стан внутрішньої вільності від зовнішнього тиску людей чи обставин: «Rabin chciał swobody od ziemskich spraw i teraz ma niewolę» (с.133), «Boże, daj, aby ten mój człowiek był swobodny, i niech mnie zostawi w spokoju» (с. 133).

IV. Свобода – нестале явище: «Kiedy Bok wrócił ze swobody» (с. 134).

V. Свобода має обмеження: «Tylko morze jest swobodne, co ma brzegi» (с.137), «Dla rabina brzegi za ciasne, jemu swoboda szumi aż do cudu» (с. 137)

VI. Свобода – небезпека, неконтрольованість: «Swoboda niebezpieczna» (с. 137), «Kiedy ze swobodą zacząć, to takie kawałki z tego, że można zwariować» (с. 135), «Ja nie rabin, po co mnie swoboda i kłopoty z cudami?» (с. 137).

VII. Свобода – здійснення всіх бажань, відсутність контролю: «Możesz iść sobie do swego pałacu, żyć spokojnie. Wszystko ci będzie spełnione. Pinkas swobodny był, jak nigdy dotąd» (с. 179) [8].

Шляхом декомпозиції та делінезації ближчого контексту ключових слів (wolność, swoboda) зібрані асоціати, що складають основу їхніх асоціативних полів:

swoboda – człowiek, bycie, zgadywać myśli, spokój, kawałki, można zwariować, niebezpieczna, morze, brzegi, kłopoty, cud, możesz iść sobie, granice; wolność – niebo, sejm, niebieska, zupełna, długotrwała, przeciwnika.

Отже, концепту SWOBODA в концептосфері Станіслава Вінценза властиві такі смисли, як «відсутність контролю зі сторони», «мета», «бажання», «небезпека», «непостійність». Обов'язково наявність межі, кордонів. Вінцензівська SWOBODA завжди обмежена. Необмеженою вона може бути лише у Бога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков/ пер. с англ. А.Д. Шмелева; под ред. Т. В. Бульгиной / А. Вежбицкая. — М.: Языки славянской культуры, 1999. — 780 с.
2. Марковина И.Ю. Специфика языкового сознания русских и американцев: опыт построения «ассоциативного гештальта» текстов оригинала и перевода / И.Ю. Марковина, Е.В. Данилова // Языковое сознание и образ мира: сборник статей / отв. ред. Н.В. Уфимцева. — М.: Ин-т языкознания РАН, 2000. — С. 116-132.
3. Миллер Л.В. Художественный концепт как смысловая и эстетическая категория // «Мир русского слова». — 2000. — № 4. — С.39-45.

Якщо порівняти обидва концепти, то виявляється, що WOLNOŚĆ – це відсутність будь-яких кордонів, вона їх просто не передбачає (пор. «W niebie swoboda **bez granic**» (с.192) та «W niebie wolność **zupełna**» (с. 196)). Якщо SWOBODA – це нетривалий, змінний стан, то WOLNOŚĆ – довготривала, постійна. SWOBODA може бути від чогось («swoboda od ziemskich spraw»), тоді як WOLNOŚĆ існує поза всяким контекстом. Вона є або її немає. WOLNOŚĆ в авторській свідомості Вінценза – це іманентна риса Абсолюту: «Oto sejm wolności niebieskiej» (с. 196). WOLNOŚĆ – це також право на бунт – навіть проти самого Абсолюту, і в такому ракурсі вона стає в опозицію до абсолютної свободи, сакральної свободи Божества: «Moja długotrwała wolność przeciwnika krępuje mi wolność, ale powoli przyzwyczajam się» (с. 196) [8].

Отже, аналіз асоціативного поля концептів WOLNOŚĆ та SWOBODA в новелах Ст. Вінценза проливає світло на авторську концептосферу та ще раз підтверджує, що обидва концепти, попри подібність смислів, є різними за своїм змістом та маркованістю в культурі, своєрідним відбитком якої є авторська мовна свідомість.

4. Сахарный А.А. Введение в психолінгвістику: курс лекцій / А.А. Сахарный. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1989. – 184 с.
5. Kurzowa Z. Słownik synonimów polskich / pod red. Z. Kurzowej / [Z. Kurzowa, Z. Kubiszyn-Mędrala, M. Skarżyński, J. Winiarska]. – Warszawa: Wyd-wo Naukowe PWN, 2003. – 530 с.
6. Słownik frazeologiczny / oprac. A. Kłosińskiej. – Warszawa: PWN, 2008. – 654.
7. Uniwersalny słownik języka polskiego / pod red. St. Dubisza. – Т. 3. – Warszawa: PWN, 2003. – S. 1461. Т.4 – Warszawa: PWN, 2003. – S. 491.
8. Vincenz St. Tematy żydowskie / Stanisław Vincenz. – Gdańsk: ATEXT, 1993. – 243 s.